

بررسی وضعیت ارائه خدمات در بخش پایان نامه‌های کتابخانه‌های دانشکده‌ای دانشگاه تهران^۱

منیژه صالحی^۲

تاریخ دریافت: ۷۹/۱۲/۶

چکیده: نگارنده با توجه به اهمیت کتابخانه‌های دانشگاهی به عنوان مراکز مهم اطلاعاتی به مقایسه وضعیت کلی پایان نامه‌ها اعم از مجموعه‌سازی، سازماندهی و ارائه خدمات در بخش پایان نامه‌های کتابخانه‌های دانشکده‌ای دانشگاه تهران به عنوان منابع اطلاعاتی مورد نیاز پژوهش پرداخته و اطلاعات لازم را از طریق پرسشنامه و مصاحبه از ۱۶ کتابخانه دانشکده‌ای و کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران فراهم آورده است و در پایان پیشنهادهایی جهت بهبود وضعیت بخش پایان نامه‌ها در کتابخانه‌ها ارائه کرده است.

کلیدواژه‌ها: ارائه خدمات، پایان نامه‌ها، کتابخانه‌های دانشکده‌ای، دانشگاه تهران

مقدمه

اهمیت و اعتبار یک نهاد آموزش عالی تا حد زیادی از طریق نحوه سازماندهی کتابخانه‌اش سنجیده می‌شود. هیچ دانشگاهی بدون داشتن کتابخانه‌ای مجهز که به منزله قلب آن دانشگاه تلقی می‌شود نمی‌تواند کار مؤثری انجام دهد. کتابخانه‌های دانشکده‌ای با هدف پشتیبانی و تقویت برنامه‌های آموزشی و پژوهشی مؤسسه مادر به وجود می‌آیند. پایان نامه، رساله یا تز عبارتست از حاصل یک برنامه تحصیلی در سطح آموزش عالی و

۱. برگرفته از: منیژه صالحی، "بررسی وضعیت ارائه خدمات در بخش پایان نامه‌های کتابخانه‌های دانشکده‌ای دانشگاه تهران". پایان نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه تهران، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، ۱۳۷۸.

۲. کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران

تحقیقی که دانشجوی باید برای دریافت درجهٔ دانشجویی ارائه کند (اکرمی، ۱۳۷۰، ۱۵). پایان‌نامه‌ها که نتیجهٔ کوشش‌های خستگی‌ناپذیر فارغ‌التحصیلان در رشته‌های گوناگونند. نشان از توان علمی دانشجویان و میزان علاقهٔ آنها به پژوهش دارد و اغلب در برگیرندهٔ آثار علمی ارزنده‌ای هستند که شناخت آن برای دانشجویانی که در زمینهٔ مشابه تحقیق می‌کنند راهنمای سودمندی است.

این منابع در نسخه‌های معدود با مقررات خاص آموزشی تهیه می‌شود و کمتر کسی از اهمیت واقعی آنها آگاه است. بدین لحاظ سازماندهی اصولی و ارائهٔ خدمات صحیح در این بخش امریست ضروری تا به سهولت در دسترس محققان قرار گرفته و آنان را در امر بازیابی آنها کمک کند (بنی‌اقبال، ۱۳۷۷، ۱۵۵).

در حال حاضر دانشگاه تهران دارای ۱۶ دانشکده به شرح زیر است:
دانشکده ادبیات و علوم انسانی، اقتصاد، الهیات و معارف اسلامی، تربیت بدنی و علوم ورزشی، حقوق و علوم سیاسی، دامپزشکی، زبان‌های خارجی، علوم، علوم اجتماعی، علوم اداری و مدیریت بازرگانی، روانشناسی و علوم تربیتی، فنی، کشاورزی، محیط زیست، منابع طبیعی و هنرهای زیبا و یازده مجتمع، مؤسسه و مراکز وابسته که فعالیت علمی فرهنگی خود را زیر نظر دانشگاه تهران انجام می‌دهند.

تعریف مسئله و اجزای عملیاتی آن

دانشگاه‌ها با داشتن کتابخانهٔ غنی و ارائهٔ خدمات صحیح قادر به دستیابی به اهداف آموزشی و پژوهشی خود خواهند بود که این خود نیاز به برخورداری از امکانات کافی اعم از فضا، منابع، نیروی انسانی، وسائل و تجهیزات، مدیریت و بودجه برای پاسخ‌گویی به نیازهای اطلاعاتی دانشجویان و استادان و همین‌طور ارائهٔ خدمات مطلوب دارد.

ارائهٔ خدمات در هر کتابخانه باید به گونه‌ای باشد که مراجعان بتوانند با صرف حداقل زمان، منابع مورد نیاز خود را بیابند. در بخش پایان‌نامه‌ها تجربیات و یافته‌های جدید دانشجویان که در موضوعات گوناگون تلاش کرده‌اند به شکل پایان‌نامه نگهداری می‌شود (تخعی، ۱۳۷۷). ارائه خدمات در این بخش باید با استانداردهای قابل قبولی منطبق باشد و به وسیله این استانداردها است که می‌توان برای رفع نواقص و ارائهٔ خدمات مطلوب‌تر پیشنهادهای را ارائه کرد. جهت سهولت و درک مطالب این پژوهش تعاریف و اژه‌ها به شرح زیر مشخص می‌شود.

کتابخانه‌های دانشگاه تهران: منظور ۱۶ کتابخانه دانشکده‌ای به اضافه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران است.

بخش پایان‌نامه‌ها: منظور بخشی است که در آن به‌طور مجزا در هر یک از کتابخانه‌های دانشکده‌ای دانشگاه تهران پایان‌نامه‌ها نگهداری می‌شوند.

سازماندهی: منظور سازماندهی پایان‌نامه‌هایی است که به‌توسی (فهرست‌نویسی، نمایه‌سازی و شماره ثبت) برای استفاده مراجعان آماده شده باشند.

توجه کافی: منظور از توجه کافی این است که مسئولان کتابخانه‌ها به نیازهای این بخش چه از لحاظ نیروی انسانی و چه از لحاظ امکانات و تجهیزات توجه کافی دارند یا خیر.

پرسش‌های اساسی پژوهش

این پژوهش جهت آگاهی از وضعیت بخش پایان‌نامه‌ها، سازماندهی و ارائه خدمات در بخش پایان‌نامه‌های کتابخانه‌های دانشکده‌ای دانشگاه تهران انجام شده، به‌نحوی که بتواند به سئوالات زیر پاسخ بدهد.

۱. آیا کتابخانه‌های مورد مطالعه فضای مشخص برای پایان‌نامه‌ها در نظر گرفته‌اند؟
۲. فارغ‌التحصیلان چند نسخه از پایان‌نامه خود را در اختیار کتابخانه قرار می‌دهند؟
۳. آیا نسبت پایان‌نامه‌های موجود با تعداد فارغ‌التحصیلان همخوانی دارد؟
۴. نیروی انسانی شاغل در بخش پایان‌نامه‌ها از چه تجربه‌ای برخوردارند؟
۵. آیا پایان‌نامه‌های موجود در کتابخانه‌ها سازماندهی شده‌اند؟
۶. چه کسانی برای استفاده از پایان‌نامه‌ها به کتابخانه مراجعه می‌کنند؟
۷. آیا از پایان‌نامه‌ها به اندازه کافی استفاده می‌شود؟

هدف، روش، و جامعه مورد مطالعه

هدف این پژوهش مقایسه چگونگی ارائه خدمات در بخش پایان‌نامه‌های کتابخانه‌های دانشکده‌ای دانشگاه تهران شامل مجموعه‌سازی، سازماندهی است.

تحقیق با روش پیمایشی انجام شده و برای انجام آن از پرسشنامه و مشاهده و در پاره‌ای از موارد نیز با مسئولان بخش‌ها و حتی مسئولان کتابخانه مصاحبه انجام شده است. شانزده کتابخانه دانشکده‌ای، کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران جامعه مورد مطالعه است.

به علت قلت جامعه آماری از انتخاب نمونه صرف نظر شد و کل جامعه آماری که کتابخانه‌های دانشکده‌ای دانشگاه تهران به انضمام کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد است، پوشش داده شد.

اهمیت پایان‌نامه‌ها در انتقال دانش

"یکی از ویژگی‌های پایان‌نامه‌ها این است که زیر نظر استادان راهنما و مشاور تکمیل و به پایان می‌رسد. در واقع می‌توان گفت که این کار یک کار جمعی و گروهی است. مباحث پایان‌نامه‌ها غیر از گزارش‌های درسی است که توسط دانشجو در طول سال تحصیلی فراهم می‌شود. بسیاری از تحقیقات پیمایشی، توصیفی و یا تجربی توسط دانشجویان انجام می‌گیرد و کار آنها سرآغاز یک سلسله پژوهش‌های مفصل‌تر و اساسی‌تر می‌شود، چکیده‌هایی که به‌طور روزآمد و مرتب از پایان‌نامه‌ها در کشورهای پیشرفته جهان تهیه می‌شود حاکی از اهمیت آنهاست. نوشتن پایان‌نامه به دانشجو کمک می‌کند تا به یافته‌هایی ارزشمند دسترس پیدا کند و توانایی خود را در امر تحقیق بالا ببرد و در واقع معیار خوبی برای ارزیابی توانایی دانشجویان برای انجام کار است.

واضح است که یکی از مهم‌ترین اهداف پایان‌نامه افزایش شناخت علمی هر رشته است. در این میان موضوع تأثیر به‌سزایی در تأمین این اهداف دارد. پایان‌نامه‌ها به عنوان منابع علمی از سه جهت حائز اهمیتند:

الف. به عنوان منابع اطلاعاتی مورد نیاز پژوهش.

ب. ارائه نتایج فعالیت‌های علمی و تحقیقی.

ج. جلوگیری از دوباره کاری‌ها.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 رتال جامع علوم انسانی

پیشینه پژوهش

پیشینه در ایران

در پژوهشی تمام کتابخانه‌های وابسته به دانشگاه تهران، بخش‌های مختلف آنها معرفی گردیده است. هدف از این کار بیان موقعیت هر کتابخانه با توجه به امکانات و وضعیت ارائه خدمات در آن کتابخانه‌ها بوده است و مشکلات کتابخانه‌ها از جنبه‌های مختلف نیز بررسی گردیده است (بنی‌اقبال، ۱۳۷۷). پژوهشی دیگر به وضعیت پایان‌نامه‌ها از جهت رعایت اصول و روش تحقیق علمی در سه دانشگاه تهران، شیراز و علوم پزشکی پرداخته و در انتها نقاط قوت و ضعف این پایان‌نامه‌ها را در زمینه رعایت موارد لازم یک تحقیق علمی بیان داشته است (اکرمی، ۱۳۷۱). این پژوهش ضمن معرفی دانشگاه مازندران و دانشکده‌های وابسته و توصیف چگونگی استقرار فیزیکی آن، تصویری روشن از وضعیت فعلی آن ارائه کرده و مشکلات موجود و پنهان آن مشخص گردیده و در انتها با استفاده از اطلاعات به‌دست آمده، پیشنهادات لازم در جهت بهبود وضعیت کتابخانه‌های دانشگاه مازندران ارائه گردیده است (احمدی پور، ۱۳۷۰).

تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش

در این بخش اطلاعات به دست آمده در قالب جداول و نمودارها تحلیل می‌شود تا با مقایسه آنها نقاط قوت و ضعف هر یک در رابطه با بخش پایان‌نامه روشن شود.

۱. نیروی انسانی در بخش پایان‌نامه‌ها

در این بخش پاسخ هر یک از کتابخانه‌ها که از طریق پرسشنامه گردآوری شده استخراج و در جدول توزیع فراوانی گنجانده شده است تا مشخص گردد آیا کتابخانه‌های مورد نظر از نیروی انسانی متخصص در بخش پایان‌نامه‌ها استفاده می‌کنند.

جدول ۱ نشانگر این واقعیت است که از ۲۸۵ نفر جامعه کارکنان کتابخانه‌های مورد پژوهش ۵۳ نفر کتابدار و ۲۳۲ نفر غیرکتابدارند، و در کتابخانه‌های دانشگاه تهران توزیع نیروی انسانی متخصص به خوبی رعایت نشده است. البته این مطلب در بخش پایان‌نامه‌ها بیشتر بحث خواهد شد.

جدول ۱. توزیع نیروی انسانی متخصص در بخش پایان‌نامه‌ها

ردیف	نام کتابخانه	کل نیروی انسانی	نیروی انسانی متخصص	نیروی انسانی متخصص بخش پایان‌نامه‌ها
۱	دانشکده ادبیات و علوم انسانی	۱۲	۲	خیر
۲	دانشکده اقتصاد	۱۲	۳	بله
۳	دانشکده الهیات و معارف اسلامی	۸	۲	خیر
۴	دانشکده تربیت بدنی و علوم ورزشی	۳	۱	خیر
۵	دانشکده حقوق و علوم سیاسی	۱۷	۴	خیر
۶	دانشکده دامپزشکی	۶	۲	خیر
۷	دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی	۱۰	۳	خیر
۸	دانشکده زبان‌های خارجی	۴	۰	خیر
۹	دانشکده علوم	۲۰	۹	بله
۱۰	دانشکده علوم اجتماعی	۸	۱	خیر
۱۱	دانشکده علوم اداری و مدیریت بازرگانی	۱۰	۲	خیر
۱۲	دانشکده فنی	۱۴	۱	خیر
۱۳	دانشکده کشاورزی	۱۵	۱	خیر
۱۴	دانشکده محیط زیست	۲	۰	خیر
۱۵	دانشکده منابع طبیعی	۷	۱	خیر
۱۶	دانشکده هنرهای زیبا	۱۷	۲	خیر
۱۷	کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد	۱۲۰	۱۹	بله
	جمع	۲۸۵	۵۳	

در کتابخانه دانشکده ادبیات و علوم انسانی با بیش از ۱۶۰,۰۰۰ جلد کتاب و ۱۲ نفر کارمند تنها ۲ نفر آنها متخصص در رشته کتابداری هستند یا در کتابخانه دانشکده فنی با داشتن ۱۴ نفر کارمند فقط ۱ نفر متخصص رشته کتابداری، است، حال آنکه در کتابخانه دانشکده الهیات با ۸ نفر کارمند ۲ نفر متخصص رشته کتابداری، و در کتابخانه دانشکده تربیت بدنی از ۳ نفر کارمند ۱ نفر متخصص کتابداری است. طبق آمار به دست آمده بیشترین نیروی انسانی متخصص بعد از کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران در کتابخانه‌های دانشکده علوم، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، و دانشکده اقتصاد مشغولند و در کتابخانه دانشکده حقوق از نیروی انسانی غیرمتخصص در بخش پایان‌نامه‌ها استفاده می‌شود.

۲. توزیع فراوانی پایان‌نامه‌ها

در این قسمت جدولی تهیه و تنظیم گردیده است که تعداد پایان‌نامه‌های موجود در هر یک از کتابخانه‌های مورد پژوهش در سه مقطع تحصیلی کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری را مشخص می‌کند.

جدول ۲. توزیع فراوانی پایان‌نامه‌های موجود در کتابخانه‌ها در سه مقطع تحصیلی کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری

ردیف	نام کتابخانه‌ها	کل	کارشناسی	کارشناسی ارشد	دکتری
۱	دانشکده ادبیات و علوم انسانی	۲۵۰۰	۰	۱۷۰۰	۸۰۰
۲	دانشکده اقتصاد	۵۵۰	۰	۴۸۲	۶۸
۳	دانشکده الهیات و معارف اسلامی	۳۱۴۱	۱۸۷۰	۱۰۳۱	۲۴۰
۴	دانشکده تربیت بدنی و علوم ورزشی	۲۴۰	۰	۲۲۲	۱۸
۵	دانشکده حقوق و علوم سیاسی	۶۸۷۰	۶۰۰۰	۷۸۰	۹۰
۶	دانشکده دامپزشکی	۲۶۱۶	۰	۰	۲۶۱۶
۷	دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی	۱۲۰۰	۰	۱۱۹۶	۴
۸	دانشکده زبان‌های خارجی	۲۳۰	۰	۲۳۰	۰
۹	دانشکده علوم	۱۸۰۰	۰	۱۴۰۰	۴۰۰
۱۰	دانشکده علوم اجتماعی	۳۱۶۹	۲۰۰۰	۱۱۶۰	۹
۱۱	دانشکده علوم اداری و مدیریت بازرگانی	۹۰۰	۰	۸۳۷	۶۳
۱۲	دانشکده فنی	۸۰۰	۱۶	۷۸۲	۲
۱۳	دانشکده کشاورزی	۱۸۷۷	۰	۱۴۵۰	۰
۱۴	دانشکده محیط زیست	۱۵۰	۰	۱۵۰	۰
۱۵	دانشکده منابع طبیعی	۷۴۲	۱۰۰	۰	۰
۱۶	دانشکده هنرهای زیبا	۳۸۸۴	۱۹۴۲	۱۹۴۲	۰
۱۷	کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد	۱۷۵۶۹	۱۰۸۰۰	۴۷۴۳	۲۰۲۶
	جمع	۴۸۲۳۸	۲۲۷۲۸	۱۸۱۰۵	۶۳۳۶

طبق آمار به دست آمده از جدول ۲. بعد از کتابخانه مرکزی بیشترین پایان نامه‌ها در کتابخانه دانشکده حقوق، هنرهای زیبا و علوم اجتماعی نگهداری می‌شود. باید به این نکته توجه داشت به علت جدی نگرفتن امر واسپاری پایان نامه‌ها به کتابخانه‌ها، به ویژه در سال‌های گذشته می‌توان اذعان داشت تعداد فارغ التحصیلان بیش از تعداد پایان نامه‌های موجود در کتابخانه‌ها است.

۳. داشتن مکان مشخص برای پایان نامه‌ها

در این بخش جدولی تهیه و تنظیم گردیده تا مشخص گردد آیا کتابخانه‌ها برای این مجموعه مکان مجزایی اختصاص داده‌اند یا همراه با مجموعه‌های دیگر حفظ و نگهداری می‌شوند؟ یا مراجعه به جدول ۳. مشاهده می‌شود که از مجموع ۱۷ کتابخانه مورد پژوهش فقط ۳ کتابخانه مکان مشخص برای پایان نامه‌ها ندارند و در مخزن کتابخانه و یا در بخش نشریات ادواری نگهداری می‌شوند. سایر کتابخانه‌ها برای این مجموعه‌ها مکان مجزایی در کتابخانه اختصاص داده‌اند.

جدول ۳. تعداد پایان نامه‌ها و مکان مشخص برای آنها

ردیف	نام کتابخانه‌ها	تعداد کل پایان نامه‌ها	مکان مشخص
۱	دانشکده ادبیات و علوم انسانی	۲۵۰۰	+
۲	دانشکده اقتصاد	۵۵۰	+
۳	دانشکده الهیات و معارف اسلامی	۳۱۴۱	+
۴	دانشکده تربیت بدنی و علوم ورزشی	۲۴۰	+
۵	دانشکده حقوق و علوم سیاسی	۶۸۷۰	- در مخزن کتابخانه
۶	دانشکده دامپزشکی	۲۶۱۶	- در بخش مجلات
۷	دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی	۱۲۰۰	+
۸	دانشکده زبان‌های خارجی	۲۳۰	+
۹	دانشکده علوم	۱۸۰۰	+
۱۰	دانشکده علوم اجتماعی	۳۱۶۹	+
۱۱	دانشکده علوم اداری و مدیریت بازرگانی	۹۰۰	+
۱۲	دانشکده فنی	۸۰۰	+
۱۳	دانشکده کشاورزی	۱۸۷۷	+
۱۴	دانشکده محیط زیست	۱۵۰	+
۱۵	دانشکده منابع طبیعی	۷۴۲	-
۱۶	دانشکده هنرهای زیبا	۳۸۸۴	+
۱۷	کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد	۱۷۵۶۹	+

۴. استفاده از رایانه در بخش پایان‌نامه‌ها

جدول ۴. مشخص می‌کند در کدامیک از کتابخانه‌ها و بخش پایان‌نامه‌ها از رایانه استفاده می‌شود. براساس اطلاعات جدول ۴. از مجموع ۱۷ کتابخانه دانشگاه تهران ۱۲ کتابخانه فاقد رایانه و فقط ۳ کتابخانه در بخش پایان‌نامه‌ها از رایانه استفاده می‌کنند.

جدول ۴. مجموعه پایان‌نامه‌ها و وجود رایانه در کتابخانه‌ها و بخش پایان‌نامه‌ها

ردیف	نام کتابخانه‌ها	تعداد	وجود رایانه در کتابخانه	وجود رایانه در بخش پایان‌نامه‌ها
۱	دانشکده ادبیات و علوم انسانی	۲۵۰۰	+	-
۲	دانشکده اقتصاد	۵۵۰	+	-
۳	دانشکده الهیات و معارف اسلامی	۳۱۴۱	-	-
۴	دانشکده تربیت بدنی و علوم ورزشی	۲۴۰	+	+
۵	دانشکده حقوق و علوم سیاسی	۶۸۷۰	+	-
۶	دانشکده دامپزشکی	۲۶۱۶	+	-
۷	دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی	۱۲۰۰	-	-
۸	دانشکده زبان‌های خارجی	۲۳۰	+	-
۹	دانشکده علوم	۱۸۰۰	+	+
۱۰	دانشکده علوم اجتماعی	۳۱۶۹	+	+
۱۱	دانشکده علوم اداری و مدیریت بازرگانی	۹۰۰	+	-
۱۲	دانشکده فنی	۸۰۰	+	-
۱۳	دانشکده کشاورزی	۱۸۷۷	-	-
۱۴	دانشکده محیط زیست	۱۵۰	-	-
۱۵	دانشکده منابع طبیعی	۷۴۲	-	-
۱۶	دانشکده هنرهای زیبا	۳۸۸۴	+	-
۱۷	کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد	۱۷۵۶۹	+	-

۵. تعداد مراجعه‌کنندگان به پایان‌نامه‌ها

در این بخش جهت روشن شدن تعداد مراجعه‌کنندگان به بخش پایان‌نامه‌های هر یک از کتابخانه‌های مورد پژوهش اعم از استاد، کارمند و دانشجو در مقاطع کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری جدولی تهیه گردیده است تا مشخص گردد کدام کتابخانه بیشترین مراجعه‌کننده را دارد. جدول ۵. بیانگر این موضوع است کتابخانه‌هایی که قدمت بالاتر و مجموعه کامل‌تر دارند تعداد مراجعه‌کننده بیشتری اعم از استاد، دانشجو، و کارمند به خود اختصاص می‌دهند.

جدول ۵. تعدد استفاده کنندگان ماهانه سال ۱۳۷۷ بخش پایان نامه های کتابخانه ها

ردیف	نام کتابخانه ها	اساتید	کارکنان	دانشجویان	دکتری	ارشد	کارشناسی
۱	دانشکده ادبیات و علوم انسانی	۱۲۰	۶۰	۳۳۱۶	۳۷۴	۵۹۰	۲۳۵۲
۲	دانشکده اقتصاد	۳۲	۶۶	۱۰۲۳	۳۹	۱۳۳	۸۵۱
۳	دانشکده تربیت بدنی و علوم ورزشی	۳۰	۶۱	۳۷۹	۱۹	۷۰	۲۹۰
۴	دانشکده حقوق و علوم سیاسی	۷۹	۶۰	۲۱۵۱	۸۴	۶۱۵	۱۴۵۲
۵	دانشکده دامپزشکی	۱۰۰	۱۵۶	۷۷۲	۹۹	۵۸۳	۹۰
۶	دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی	۶۱	۷۳	۹۰۰	۳۱	۳۵۴	۵۱۵
۷	دانشکده زبان های خارجی	۴۳	۲۸	۱۹۶۳	۱۱	۱۴۴	۱۸۰۸
۸	دانشکده علوم	۱۲۰	۱۵۰	۲۴۲۳	۱۰۵	۳۲۳	۱۹۹۵
۹	دانشکده علوم اجتماعی	۴۵	۸۵	۱۰۰۰	۳۰	۷۰	۹۰۰
۱۰	دانشکده علوم اداری و مدیریت بازرگانی	۳۵	۹۶	۱۱۰۰	۷۶	۲۵۰	۷۷۴
۱۱	دانشکده فنی	۲۳۴	۲۹۹	۷۷۴۲	۹۶	۱۲۳۵	۶۴۱۱
۱۲	دانشکده کشاورزی	۱۲۸	۴۸۳	۱۲۸۹	۴۰	۳۵۰	۸۹۹
۱۳	دانشکده محیط زیست	۲۱	۴۰	۱۰۴	۵	۸۹	۱۰
۱۴	دانشکده منابع طبیعی	۵۰	۱۵۰	۴۸۱	۱۲	۱۲۶	۳۴۳
۱۵	دانشکده هنرهای زیبا	۸۹	۹۸	۱۵۰۲	۵۴	۸۱۴	۶۳۴
۱۶	دانشکده کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد	۱۰۰	۵۰	۵۰۰	۱۵۰	۲۵۰	۱۰۰

یافته‌های پژوهش

نتایج به دست آمده از تحقیق حاضر بیانگر این حقیقت است که کتابخانه‌های دانشکده‌ای دانشگاه تهران در امر ارائه خدمات به محققان دچار مشکلات و کمبودهایی هستند که این مشکلات با توجه به امکانات هر کتابخانه شدت و ضعف دارد و با وجود اینکه پایان‌نامه‌ها قاعدتاً باید حاوی جدیدترین اطلاعات علمی و تخصصی باشند در اکثر کتابخانه‌ها حضور جدی نداشته و ناشناخته باقی مانده‌اند.

طبق اطلاعات به دست آمده از این تحقیق کتابخانه‌های دانشکده‌ای دانشگاه تهران به عنوان اولین مراکز گردآوری و سازماندهی و اشاعه اطلاعات پایان‌نامه‌ها دارای مشکلاتی در زمینه‌های زیرند:

الف. گردآوری

آمار به دست آمده از تحقیق حاضر نشان می‌دهد مرکز آموزش دانشگاه از اهمیت گردآوری این منابع تحقیقاتی غافل بوده است. بعضی از پاسخنامه‌ها حاکی از عدم اجباری بودن واسپاری یک یا چند نسخه از پایان‌نامه‌ها به آموزش دانشکده است.

مرکز اسناد کتابخانه مرکزی با همکاری مسئولان کتابخانه پیشنهاد مؤکدی به آموزش دانشکده‌ها در انجام به موقع و کامل واسپاری اجباری یک نسخه از پایان‌نامه فارغ‌التحصیلی هر دانشجو به آموزش دانشکده‌ها کرده که از تاریخ بهمن‌ماه ۱۳۶۶ به مورد اجرا درآمده است. (البته قبل از آن نیز این امر اجباری بود اما به طور کامل انجام نمی‌گرفت). و مطابق آن پیشنهاد هر دانشجو موظف است یک نسخه از پایان‌نامه خود را به مرکز اسناد کتابخانه مرکزی تحویل داده و رسید آن را به کتابخانه مرکزی مسترد دارد تا کتابخانه اقدام به صدور برگ تسویه حساب پایان دوره تحصیلی برای دانشجو کند (بنی‌اقبال، ۱۳۷۷).

ب. سازماندهی

نظم مجموعه‌ها نشان می‌دهد که ۸۰ درصد آنها به ترتیب شماره‌ای که هنگام ورود به کتابخانه گرفته‌اند تنظیم گردیده و دارای فهرست توصیفی‌اند و بازیابی آنها از طریق شناسه‌های مؤلف و عنوان صورت می‌گیرد. ۲۰ درصد این مجموعه‌ها براساس سرعنوان‌های موضوعی تنظیم شده‌اند و در ۹ کتابخانه از دانشکده‌های دانشگاه تهران روش نمایه‌سازی به کار گرفته شده است. کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران برای پایان‌نامه‌های موجود اقدام به تنظیم مجموعه به روش نمایه‌سازی هم‌آرا کرده است و این سازماندهی در مورد پایان‌نامه‌هایی که روزانه دریافت می‌شود انجام می‌گیرد و در آینده شامل موجودی‌های قبلی مجموعه نیز خواهد شد.

د. اشاعه اطلاعات

بررسی آماری نشان می‌دهد حتی برخی از دانشکده‌هایی که در گردآوری و سازماندهی

پایان‌نامه‌ها کوشش کرده‌اند در اشاعه اطلاعات جمع‌آوری شده موفق نبوده‌اند. علت این مسئله نداشتن فهرست مدون در بخش پایان‌نامه‌ها در تمام کتابخانه‌ها و کمبود نیروی انسانی متخصص، بودجه، و نداشتن امکانات لازم برای ارائه خدمات است.

ج. رعایت قانون حق مؤلف

از شروع واسپاری نسخه‌هایی از پایان‌نامه‌ها به کتابخانه‌های دانشکده‌ها، مطابق قانون حفظ حقوق مؤلف تأکید بسیار بر مراعات این قانون شده و سعی بر این است که از حقوق تدوین‌کنندگان این منابع حفاظت کامل به عمل آید. به غیر از استثناهای بسیار نادر در تمام کتابخانه‌ها سعی شده است که از پایان‌نامه‌ها فقط در حد مطالعه در محل و احیاناً یادداشت چند نقل قول با ذکر منبع و یا استفاده از منابع و مراجع معرفی شده و نهایتاً رونوشت چکیده پایان‌نامه‌ها استفاده شود.

اجرای این قانون به درجه تعهد مجریان آن بستگی دارد. مجری اصلی مسئول بخش پایان‌نامه‌ها است که تا چه حد نسبت به اجرای این قانون احساس مسئولیت داشته باشند (بنی‌اقبال، ۱۳۷۷).

پیشنهادها

در پژوهش حاضر با بررسی بخش پایان‌نامه‌های کتابخانه‌های دانشکده‌های دانشگاه تهران، مقایسه وضعیت ارائه خدمات آنان از جنبه‌های مختلف گردآوری، سازماندهی، ذخیره و اشاعه اطلاعات امید است این بخش در کتابخانه‌ها مقام و منزلت خود را کسب کند و با ارائه خدمات بهتر باعث رضایت بیشتر مراجعه‌کنندگان باشد. با امید عنایت به تصویر کلی مشخصات و یافته‌های این بخش پیشنهادهای زیر مطرح می‌شود.

۱. انتخاب مسئول متخصص و آگاه به امور این بخش که اشراف به روش تحقیق داشته باشد.
۲. گردآوری کامل پایان‌نامه‌ها برای پربار کردن این بخش از کتابخانه جهت پاسخ‌گویی بهتر به محققان و رساندن آنها به منابع مورد نیاز.
۳. مقایسه و تکمیل مجموعه پایان‌نامه‌های کتابخانه مرکزی با مجموعه کتابخانه‌های دانشکده‌ها.

۴. سازماندهی پایان‌نامه‌ها در یک واحد یا در مراکز اسناد کتابخانه مرکزی، و یا در کتابخانه دانشکده مربوطه و یا به گونه‌ای اشتراکی و تعاونی توسط هر دو با پرهیز از دوباره کاری.
۵. مسئول بخش پایان‌نامه‌ها جهت پاسخ‌گویی بهتر باید مجموعه‌ای سازمان یافته با اصول صحیح پیش‌رو داشته باشد و جهت سازماندهی این مجموعه باید دستورالعمل‌های واحدی

تدوین و در اختیار کتابخانه‌ها قرار دهند.

۶. تهیه فهرست‌های موضوعی کاملی همراه با توصیفگرهای موضوعی به کار رفته و تجزیه و تحلیل‌های لازم در انتهای مقاطع زمانی فصلی شش ماه یا سالانه در بخش پایان‌نامه‌ها تا از تکرار موضوعات جلوگیری و خلاءهای مورد نیاز مشخص گردد.

۷. انتشار هر ساله در همکرد توصیفگرهای مستند شده به همراه معادل‌های انگلیسی آنها توسط مرکز اسناد کتابخانه مرکزی تا علاوه بر کمک به تدوین اصطلاحنامه‌های موضوعی مختلف در سازمان‌ها، تا از دوباره کاری پرهیز شود (نبی اقبال، ۱۳۷۷، ۱۶۹).

۸. تهیه نسخه‌های میکروفیلم و میکروفیش از پایان‌نامه‌هایی که از ارزش اطلاعاتی کافی برخوردار هستند تا مراجعه به متن سهل تر امکان‌پذیر باشد. این امکان به مسئول بخش کمک می‌کند تا با صرف وقت کمتر پاسخ‌گویی بیشتر و بهتری داشته باشد (نبی اقبال، ۱۳۷۷).

۹. برقراری ارتباط دانشگاه‌ها با مراکز مصرف‌کننده اطلاعات و در نتیجه تحقیقاتی انجام گیرد که کشور به آن نیاز دارد و استادان از این خلاءها آگاهی داشته باشند و دانشجویان را به انجام تحقیق در این زمینه تشویق کنند (چکیده پایان‌نامه‌های ایران، ۱۳۷۷).

۱۰. صدور بخشنامه‌ای از طریق معاونت پژوهشی مبنی بر اینکه از لوح فشرده پایان‌نامه‌ها هم یک نسخه به کتابخانه‌ها بدهند.

۱۱. اشاعه نشر الکترونیکی، ممکن است که نرم‌افزارهای انجام این کار متفاوت باشد اما در نهایت از ۲ الی ۳ نرم‌افزار تجاوز نخواهد کرد. مسئله‌ای که در اینجا مطرح است فلسفه وجودی این شکل از اطلاعات است که چه نیازی را پاسخ‌گویی می‌کند؟ جمع‌آوری این شکل از اطلاعات می‌تواند مقدمه‌ای باشد برای گردآوری شکل الکترونیکی پایان‌نامه‌ها به جای شکل کاغذی که نیازمند فضا و نیروی انسانی بسیار زیاد برای کتابخانه و هزینه سنگین برای دانشجویان و بدیهی است که نشر الکترونیکی پایان‌نامه‌ها در دستیابی به اطلاعات نیز سهولت لازم را موجب خواهد شد.

اگر این دو یا سه نرم‌افزار در کتابخانه‌های دانشگاه وجود داشته باشد مشکل بازیابی حل می‌شود.

۱۲. قبول هزینه و قرارداد دیسکت خام در اختیار دانشجویان، هزینه‌ای که برای دانشجویان دارد با این کار حل می‌شود.

۱۳. رعایت مسئله حقوقی پایان‌نامه‌ها، همان‌گونه که در اکثر کشورها حق مؤلف در نشر الکترونیکی رعایت می‌شود، در ایران هم شکل الکترونیکی پایان‌نامه‌ها با رعایت حقوق مؤلفان در اختیار محققان قرار گیرد.

۱۴. تهیه میکروفیش پایان‌نامه‌ها به جای دیسکت که این میکروفیش‌ها می‌تواند در مرکز

خاص با یک دستگاه تهیه میکروفیش واحد به تمام دانشجویان ارائه خدمت کند که با این کار صرفه‌جویی در فضا و نیروی انسانی انجام می‌شود و میزان رضایت مراجعان از خدمات این بخش فزونی می‌یابد (بنی اقبال، ۱۳۷۷).

ناگفته نماند که در سال‌های اخیر جنبه‌های ظاهری و کمی پایان‌نامه‌ها حاکی از توجه بیشتر، در بعضی رشته‌های آموزشی به مسئله تحقیق و انجام این شرط آموزشی است. ارائه خدمات مطلوب و مطابق با موازین علمی پژوهشی در این بخش می‌تواند بار فراوان را از دوش برنامه‌های پژوهشی دولت برداشته، روند تحقیق نظام یافته و پویایی را بر پژوهش دانشگاه حاکم سازد (بنی اقبال، ۱۳۷۷).

مآخذ

۱. اکرمی، روح‌انگیز (۱۳۷۱). "ارزیابی پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد کتابداری از نظر کاربرد روش‌های تحقیق در آنها از سال ۱۳۷۰-۱۳۵۵ در سه دانشگاه تهران، شیراز و علوم پزشکی ایران". تهران: دانشگاه تهران.
۲. بنی اقبال، ناهید (۱۳۷۷). "بررسی وضعیت موجود کتابخانه‌های وابسته به دانشگاه تهران و ارائه طرح پیشنهادی ایجاد شبکه اطلاعاتی میان این کتابخانه‌ها". تهران: دانشگاه تهران.
۳. بنی اقبال، ناهید (۱۳۷۷). بررسی مجموعه پایان‌نامه‌های دانشگاه تهران. کتابداری. سال سی و دوم.
۴. ——— (۱۳۶۸). پایان‌نامه‌ها - به عنوان ابزار تحقیق و اطلاع‌رسانی. کتابداری. سال بیست و سوم.
۵. تامپسون، جیمز (۱۳۶۶). تاریخ اصول کتابداری. ترجمه محمود حقیقی. تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
۶. چکیده پایان‌نامه‌های ایران (۱۳۷۰). تهران: مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران.
۷. نخعی، رضا (۱۳۷۷). راهنمای پایان‌نامه‌نویسی. تهران: هگمتان.